

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4929-6706
E-mail: cherkashin68@ukr.net

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація: у статті вказується, що наукова проблема підготовки лідерів у закладах вищої освіти спрямована на розробку нових теоретико-методологічних та практичних засад, які відбивають основні закономірності формування лідерського потенціалу майбутнього фахівця. Вказано, що використання лідерського потенціалу та впровадження лідерства, яке суттєво покращить результативність вирішення складних ситуацій, спонукатиме до ефективної взаємодії всіх її учасників. Зосереджено увагу на те, що система освіти у процесі цільової підготовки лідерів повинна звертати увагу не тільки на формування необхідної сукупності знань та умінь, але й на розвиток у майбутніх лідерів здатності впливати на людей і надихати їх мріяти, навчатися і працювати більше. Наголошено на необхідності подальшого вивчення феномену духовного лідерства у сучасній науці для вдосконалення підготовки майбутніх фахівців закладів вищої освіти.

Ключові слова: лідерство, особистість, освітній процес, заклади вищої освіти, духовне лідерство, науково-практичне консультування.

Andrey Cherkashyn

candidate of psychological sciences, associate professor, professor of pedagogy and psychology of management of social systems them academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: cherkashin68@ukr.net

THE PHENOMENON OF LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: A THEORETICAL ANALYSIS OF SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract: the article points out that the scientific problem of training leaders in higher education institutions is aimed at developing new theoretical, methodological and practical principles that reflect the basic patterns of formation of leadership potential of future professionals. It is stated that the use of leadership potential and the implementation of leadership, which will significantly improve the effectiveness of solving difficult situations, will encourage effective interaction of all its participants. The focus is on the fact that the education system in the process of targeted leadership training should pay attention not only to the formation of the necessary set of knowledge and skills, but also to the development of future leaders' ability to influence people and inspire them to dream, learn and work more. The need to further study the phenomenon of spiritual leadership in modern science to improve the training of future professionals in institutions of higher education.

Key words: leadership, personality, educational process, institutions of higher education, spiritual leadership, scientific and practical counseling.

Андрей Черкашин

**ФЕНОМЕН ЛИДЕРСТВА В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

Аннотация: в статье указывается, что научная проблема подготовки лидеров в высших учебных заведениях направлена на разработку новых теоретико-методологических и практических основ, отражающих основные закономерности формирования лидерского потенциала будущего специалиста. Указано, что использование лидерского потенциала и внедрение лидерства, существенно улучшит результативность решения сложных ситуаций, будет побуждать к эффективному взаимодействию всех ее участников. Сосредоточено внимание на том, что система образования в процессе целевой подготовки лидеров должна обращать внимание не только на формирование необходимой совокупности знаний и умений, но и развитие у будущих лидеров способности влиять на людей и вдохновлять их мечтать, учиться и работать больше. Отмечена необходимость дальнейшего изучения феномена духовного лидерства в современной науке для совершенствования подготовки будущих специалистов в учебных заведениях высшего образования.

Ключевые слова: лидерство, личность, образовательный процесс, высшее образование, духовное лидерство, научно-практическое консультирование.

Andrey Cherkashyn

An extended abstract of a paper on the subject of:

**“The phenomenon of leadership in higher education institutions: a theoretical
analysis of scientific research”**

Problem setting. *The processes of globalization in the world and the rapid socio-political, economic, cultural and innovative processes in the scientific and technological space in Ukraine lead to the need for versatily educated and persistent leaders capable of efficient action to cope with the challenges of today. Strengthening the role of leaders in the modern society requires higher education institutions to implement new, innovative approaches in the development of new teaching and upbringing methods, depending on the requirements of society, the professional environment, the need for axiological development of the personality. Undoubtedly, the scientific problem of training leaders in higher education institutions is aimed at developing new theoretical, methodological and practical foundations reflecting the basic laws of forming the future specialist's leadership potential. All this will contribute to the formation of appropriate leadership competencies in higher education institution students in their future professional activities, to equip scientific and pedagogical workers with new methodological tools for teaching, educating and personal development of a leader.*

Recent research and publications analysis. *The phenomenon of leadership, the problems of manifestation of leadership qualities*

were studied by domestic (D. Alfimov, S. Garmash, O. Nestulya, S. Nestulya, T. Polkovenko, et al) and international scientists (O. Balashov, M. Weber, K. Blanchard, E. Bogardus, O. Evtikhov, L. Carter, et al). N. Babkova-Pilipenko, P. Babochkin, B. Goloveshko, T. Gura, K. Demchuk, I. Kostyrya, I. Krasnoshchek, A. Zorina, L. Kazantseva, N. Marakhovskaya, N. Sereda, N. Pidbutskaya, O. Ponomarev, A. Romanovsky, N. Semchenko, R. Sopovnik, et all. studied the psychological and pedagogical aspects of forming leadership qualities in students.

Paper objective. *In our opinion, the issues of determining the effective synergetic consideration of versatile leadership theories in shaping the personality of higher education institution students as leaders and developing ways to optimize teaching and educational methods and means of influencing them remain unresolved.*

The aim of the article is to determine and to take into account the scientific views of domestic and foreign scientists in the formation of leader's qualities in higher education institution students.

Paper main body. *Throughout the history of mankind, the phenomenon of leadership was, is and remains one of the most interesting and studied phenomena. It should be noted that the forming the personality of a modern specialist is*

impossible without instilling leadership qualities in them. In addition, the use of leadership potential and the implementation of leadership, which will significantly improve the effectiveness of solving complex situations, force majeure included, and will encourage an efficient interaction of all its participants. The phenomenon of leadership is one of the most important system-forming factors ensuring the organization and functioning of social production in the broadest sense of the word. The educational system in the process of targeted leadership training should pay attention not only to forming the necessary set of knowledge and skills, but also to developing the ability of future leaders to influence people and inspire them to dream, learn and work more. To do this, they need appropriate traits and qualities, a developed spiritual world, a general and professional culture. Summarizing the points of view of different scientists, it should be noted that leadership can be called one of the unique phenomena of public life associated with the exercise of power functions. This is inevitable in any civilized society and permeates all spheres of life. A person's life takes place in a social context, a person lives and acts as a part of a variety of groups, which means that they are influenced by formal and informal leaders, who can be of different personal qualities and social status. The personality of a leader as a dominant person and the style of their behavior largely determine the fate of each participant and the entire group as a whole. In other words, leaders influence the socialization of individuals. As diverse as people and groups are, so are the leaders and their behaviors. The article draws attention to the need for the formation of spiritual leadership among higher education institution students. It is noted that spiritual leadership has its genesis and tendencies of its development in the first quarter of the 21st century. In Ukraine, the scientific and

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Шляхи глобалізації у світі та стрімкі соціально-політичні, економічні та культурно-інноваційні процеси у науково-технічному просторі в Україні призводять до потреби у різнобічно освічених та наполегливих лідерах, спроможних ефективно діяти в умовах викликів сьогодення. Одним із завдань Цілей Сталого Розвитку України визначено забезпечення принципу

practical counseling of psychologists serving in the National Guard Eastern Territorial Command made it possible to conclude that the role of a leader, especially in the performance of official duties in the Joint Forces Operation zone, is expressed in the ability to lead and get the subordinates to perform assigned tasks on the basis of their conscious desire for this, not just on the feeling of the call of duty. This opinion is not unfounded, because spiritual leadership is based on the establishment of reliable relationships between the leader boss and their subordinates.

Conclusions of the research. Summing up, we can draw the following conclusion about the state of the leadership phenomenon development today:

- the term leadership is complex, sufficiently developed and has lots of approaches and points of view regarding its definition, which indicates the versatility of this phenomenon and the need for an objective analysis and study of leadership theories;

- most researchers think that leadership is a process of influencing a group of people with common interests and values, where the leader is a person with a certain set of personal qualities, leading the group, providing an example by their actions;

- the scientific developments of domestic and foreign researchers lack attention to the phenomenon of spiritual leadership, the relevance of which is conditioned by the events both in the country and in the world.

We see the role of a spiritual leader in shaping the leadership qualities of students during their studies at a higher education institution as promising areas for further research.

Key words: leadership, personality, educational process, higher education institutions, spiritual leadership, scientific and practical consulting.

відповідності освіти потребам суспільного прогресу. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки вказується, що значною проблемою для усіх випускників роботодавці вважають відірваність теоретичних знань від практики, невідповідність до роботи в реальному бізнесі. Відповідно, сучасний ринок праці вимагає суттєвих та швидкоплинних змін у освітньому процесі ЗВО. З нашої точки зору, формування саме лідерських якостей у студентів закладів вищої

освіти може забезпечити їхню майбутню професійну мобільність та спроможність навчатися протягом всього життя.

Посилення ролі лідерів у сучасному суспільстві вимагає від закладів вищої освіти пошуку нових, інноваційних підходів щодо розробки методів навчання та виховання залежно від вимог суспільства, професійного середовища, необхідності аксіологічного розвитку особистості. Отже, виникає нагальна потреба у розробці нових теоретико-методологічних та практичних засад, які відбивають основні закономірності формування лідерського потенціалу майбутнього фахівця. Все це буде сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти відповідних лідерських компетенцій до майбутньої професійної діяльності, озброювати науково-педагогічних працівників новим методологічним інструментарієм до навчання, виховання та особистісного розвитку лідера.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Феномен лідерства, проблеми прояву лідерських якостей досліджували вітчизняні (Д. Алфімов, С. Гармаш, О. Нестуля, С. Нестуля, Т. Полковенко та ін.) і зарубіжні науковці (О. Балашов, К. Blanchard (К. Бланшар), Е. Vogardus (Е. Богардус), М. Weber (М. Вебер), О. Євтіхов, Л. Картер (L. Carter) та ін.). Психолого-педагогічні аспекти формування лідерських якостей у студентів розглядали Н. Бабкова-Пилипенко, П. Бабочкін, Б. Головешко, Л. Грень, Т. Гура, К. Демчук, І. Костира, І. Краснощок, А. Зоріна, Л. Казанцева, Н. Мараховська, Н. Підбуцька, О. Пономарьов, О. Романовський, Н. Середа, Н. Семченко, Р. Сопівник та ін.

Дослідження наукової дефініції “лідерство” обумовлено, передусім, складністю людських взаємовідносин – так само, як набувають розвитку відносини, які роблять динамічним та швидкоплинним розуміння феномену лідерства. Цю точку зору поділяє і Б. Басс, який у своїх дослідженнях стверджує, що вивчення лідерства почалось майже водночас із виникненням цивілізації. Дослідник також зазначає, що лідерство є універсальним феноменом, який відіграє першочергову роль у кожній організації, будь-то соціальний рух, військовий або заклад вищої освіти [26].

Використання лідерського потенціалу та впровадження лідерства, яке суттєво покра-

щить результативність вирішення складних, зокрема і форсмажорних ситуацій, та спонукає до ефективної взаємодії всіх її учасників. Феномен лідерства є одним із найважливіших системоутворюючих чинників, що забезпечують організацію та функціонування суспільного виробництва в найширшому сенсі цього терміну [8;16;24; 25].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Лідерству присвячено велику кількість наукових робіт: дисертацій, статей, навчальних посібників, монографій. Ці наукові напрацювання розглядають лідерство у різних аспектах, зокрема лідерські якості, поведінку лідера у різних ситуаціях, стилі лідерства та інше. Проте невирішеним залишається питання вивчення ефективного синергетичного урахування різнобічних теорій лідерства щодо формування особистості здобувачів вищої освіти як лідерів та розробці шляхів оптимізації навчально-виховних методів та засобів впливу на досягнення у них високого рівня сформованості лідерських якостей.

Формування цілей статі (постановка завдання). Мета статті полягає у систематизації теоретичних аспектів наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо розгляду дефініції “лідерство” та використання їх у формуванні лідерських якостей у студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Багатогранність поняття лідерства обумовлює наявність великої кількості точок зору з приводу визначення терміну. Висвітливо головні думки дослідників з метою кращого розуміння феномену.

У соціальному енциклопедичному словнику лідерство розглядається як “процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи чи колективу, зумовлені індивідуальною ініціативою її членів” [15, с. 335]. Слушною є думка Т. Бендаса, який вказує, що лідерство повинно розглядатися в контексті групового життя людей та мати прояви у вигляді наділення одного з членів групи правами значного впливу на послідовників, а також під час прийняття важливих групових рішень та життєдіяльності групи загалом. При цьому група визнає такі права за обраною особистістю, так наділяючи її одним чи декількома видами влади [2].

Досліджуючи феномен лідерства О. Романовський та Н. Серєда зазначають, що "...лідерство можна назвати одним із унікальних феноменів суспільного життя, пов'язаних із здійсненням владних функцій. Воно є немінучим у будь-якому цивілізованому суспільстві та пронизує всі сфери життєдіяльності. Будтя людини проходить у соціальному контексті, людина живе і діє у складі різноманітних груп, отже, відчуває вплив формальних і неформальних лідерів, якими можуть бути люди різних особистісних якостей і суспільного становища. Особистість лідера як домінуючої особи і стиль його поведінки багато в чому визначають долю кожного учасника і всієї групи в цілому. Іншими словами, лідери впливають на соціалізацію індивідів. Наскільки різноманітні люди і групи, настільки ж різноманітні лідери та їхня поведінка" [21, с. 20]. Погоджуємося з точкою зору авторів і зазначаємо, що дійсно лідери сприяють соціалізації індивідів та у подальшому сприяють соціалізації групи у цілому. Саме цей феномен лідера обумовлює ефективність діяльності групи як цілісності.

На лідерстві як засобі побудови влади акцентує увагу дослідниця Л. Філатова, з приводу цього вона пише: "...у сучасному суспільстві лідерство є засобом побудови влади, заснованої на інтеграції різних соціальних шарів (груп), за допомогою специфічних механізмів навколо висунутої лідером програми вирішення різних проблем і завдань суспільного розвитку" [22].

Блондель Ж. висловлює думку про те, що "...лідерство так само старе, як і людство, воно універсальне й немінуче. Воно існує скрізь: у великих і в малих організаціях, у бізнесі та в релігії, у профспілках і в благодійних організаціях, у компаніях і університетах. Лідерство за своїми намірами та цілями є ознакою номер один будь-яких організацій. Для того, щоб існувало лідерство, необхідна наявність групи; і скрізь, де виникають групи, з'являється лідерство" [4, с. 7].

На переконання В. Крисько, лідерство – це перш за все соціально-психологічний процес, де один член групи веде всю групу до здійснення групової мети, організовуючи діяльність спільноти у процесі досягнення. На відміну від думки попередніх дослідників, В. Крисько вважає, що лідера не обов'язково обирають всі члени групи, навпаки, лідер – це

та людина у спільноті, яка відчуває на собі відповідальність та необхідність в організації діяльності тієї чи іншої групи [11].

З точки зору діяльності підходить до визначення феномена лідерства С. Філонович, визначаючи його як провідне становище групи чи особистості, що обумовлюється найбільш ефективними результатами діяльності [23].

Радица Н. розуміє процес лідерства як дію, що безпосередньо пов'язана із процесами підкорення, впливу і домінування у системі міжособистісних відносин тієї чи іншої групи [18].

Ототожнюючи процес лідерства із процесом управління, Дж. Коттер, К. Бланшар, Л. Почебут висловлюють, на наш погляд, цікаві думки стосовно того, що лідерство є процесом управління спільнотою під час вирішення групових завдань; управління на більш високому рівні, процес досягнення значущих результатів при дії з повагою, турботою та чесністю заради добробуту всіх учасників [3, с. 13–14]. Дж. Коттер наголошує на схожості процесу лідерства із процесом менеджменту, виділяючи для обидвох феноменів однаково високі позиції у груповій діяльності [1;27].

Кетс де Вріс у своїх дослідженнях вміло поєднав логічний підхід із ірраціональним у трактуванні феномену лідерства. Науковець вважає, що в більшості випадків дійсно ефективно лідерство вимагає нестандартних рішень, пропонуючи лідерам виходити за звичні рамки, спонукаючи до емоційності, неординарності та служіння. Перекладаючи корінь лідерства "lead" з англосаксонського, дослідник зауважує, що лідерство також означає "шлях" або "дорога", а лідер на цьому шляху – той, хто, йдучи попереду, показує своїм супутникам дорогу. Увагу приділяє і харизмі, вважаючи що харизматичні риси збивають із ніг, наділяючи, таким чином лідерів, здатністю до нового, харизматичного лідерства [13].

На думку К. Бланшара лідерство не є тим, що лідер робить для людей, а скоріш тим, що він робить із цими людьми, залучаючи лідерів до стратегії партнерства. Дослідник вважає, що процес лідерства характеризується вмінням отримувати у своїх підлеглих дозвіл користуватися певним стилем лідерства, який буде відповідати рівню розвитку підлеглого [3].

На противагу цієї точки зору наведемо приклад із досліджень Д. Красікової, С. Грін та інших прихильників цього підходу. Дослідни-

ки звертаються до поняття деструктивного лідерства як до виду лідерської діяльності, що може завдати шкоди певній організації або її послідовникам. Деструктивне лідерство здійснюється шляхом залучення до здійснення цілей членів колективу, які суперечать ціннісним орієнтирам організації та/або шляхом використання стилю управління, який містить шкідливі для групи методи впливу, незалежно від того, виправдано використовує лідер такі методи чи ні [28]. Долучаючись до цієї думки, Дж. Ліпман-Блюмер дає визначення токсичному лідерові, яким є особистість, що використовує токсичний ефект під час впливу на оточуючих, яких вона веде, викликаний власними дисфункційними особистісними якостями та деструктивною поведінкою. Порушуючи цілі та інтереси групи, токсичним лідер вважається у разі, коли ці дії повторюються, наносяться систематично [29].

З позиції ситуаційної теорії лідерства Т. Мітчел та Р. Хаус розглядають ефективність дій лідера у площині “шлях – мета”. Автори розкривають поняття “лідерство” у контексті теорії очікувань, де зусилля керівників впливають на продуктивність, результат і винагороду з боку виконавця. Саме поведінка лідера здійснює вплив на мотивацію, задоволеність та продуктивність праці підлеглого. Відповідно до цього підходу, керівник здатний спонукати своїх підлеглих до досягнення цілей підприємства, впливаючи на шляхи досягнення визначених цілей. Лідер адаптує власну поведінку до реальних ситуативних, організаційних умов та завдань. Р. Хаус зазначає, що керівник здатний вплинути на підлеглих збільшуючи особисту вигоду через досягнення підлеглими мети даної роботи. Він також може зробити шлях до цієї вигоди легшим, пояснюючи засоби її досягнення, прибираючи перешкоди та збільшуючи можливості для особистої задоволеності у цьому процесі [10, с.14].

На думку О. Нестулі, С. Нестулі, “...прихильники ситуативних теорій лідерства виходять із того, що якісно різні обставини “вимагають” і якісно відмінних лідерів. За певних ситуацій життєдіяльності групи на лідерські позиції висувуються ті її члени, які мають найбільш відповідні до неї риси та якості. Для їх виявлення необхідно вивчати та враховувати особливості ситуації, групи, завдань, які стоять перед нею особливостей

організаційної структури, впливу зовнішнього середовища” [14, с. 81]. Поділяємо точку зору науковців та звертаємо увагу, що швидкоплинні зміни у сучасному суспільстві вимагають і лідерів нової генерації. Відповідно, формування особистості студентів-лідерів повинно здійснюватися на підставі новітніх наукових досліджень інноваційних форм та методів.

У цьому контексті дослідники О. Романовський та О. Пономарьов стверджують: “...система освіти у процесі цільової підготовки лідерів повинна звертати увагу не тільки на формування необхідної сукупності знань та умінь, але й на розвиток у майбутніх лідерів здатності впливати на людей і надихати їх мріяти, навчатися і працювати більше. Для цього їм необхідні відповідні риси і якості, розвинений духовний світ, загальна і професійна культура” [19, с.9]. Погоджуємося з точкою зору науковців та наголошуємо на необхідності формуванні лідерських компетентностей у студентів закладів вищої освіти, що дозволить їм у подальшому ефективно впливати на людей у професійному середовищі.

Розглядаючи лідерство в самоцентричному аспекті, варто навести погляд І. Пинтосевича, який наголошує, що лідерство є навичкою, що містить впевненість у собі, власній меті та доцільності прав на її досягнення, виділяючи у структурі лідерства особливе місце навичкам впливу на людей [17]. Підсумовуючи погляди щодо лідерства у самоцентричному аспекті, дослідник О. Романовський вважає, що цей термін необхідно розглядати як певні внутрішні стани особистості, яка прагне до успіху, має глибоку вмотивованість, впевненість у власних рішеннях та діях, а також веде активне соціальне життя [20].

Науковець Є. Гладких зазначає, що реалізація лідерських функцій розвиває в особистості необхідні для цього якості. Отже, якщо людина протягом тривалого часу виконує роль лідера, то у неї формуються відповідні для цього якості [6, с. 16].

Щодо переліку якостей, які повинні бути притаманні лідеру, то О. Віханський та О.Наумов зазначають, що “...теорія лідерських якостей є найбільш раннім підходом до вивчення та пояснення лідерства”. Дослідники вірили, що лідери мали якийсь унікальний набір досить стійких і немінливих у часі якостей, що відрізняли їх від нелідерів.

На їхню думку, теорія лідерських якостей страждає рядом недоліків. По-перше, перелік потенційно важливих лідерських якостей виявився практично нескінченним. З цієї причини стало неможливим створити “єдино правильний” образ лідера. По-друге, з різних причин, таких, наприклад, як поразка в пошуку шляхів виміру багатьох лідерських якостей, а також через невизнання можливих відмінностей залежно від організації або ситуації, не вдалося встановити тісний зв'язок між розглянутими якостями та лідерством і допомогти практичному виявленню останнього [5, с. 123].

Головешко Б. вказує, що “...лідерські якості – це, передусім, внутрішнє “Я” лідера. З точки зору філософії лідерства можемо відкинути визначення певних лідерських якостей і зосередитися безпосередньо як на феномені, так і на його функціях. Натомість, з педагогічної точки зору в контексті розвитку лідера доцільно зосередитися саме на лідерських якостях як властивостях особистості лідера. Формуючи лідерські якості в певного фахівця, ми надаємо йому певний інструментарій для реалізації себе у соціальному середовищі в якості лідера” [7, с. 41]. І далі автор робить висновок: “...лідерські якості – це сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера в групі” [7, с. 41].

На підставі розгляду наукових досліджень із теорій лідерства та власних напрацювань ми дійшли висновку, що такому напрямку як духовне лідерство авторами приділяється недостатньо уваги. Лише у працях вітчизняних науковців О. Романовського, Н. Середи визначені деякі аспекти духовного лідерства. На думку авторів, “великодушність і смиренність, які є в основному чеснотами серця, – це стовпи лідерства. Великодушність (грец. *megalopsychia*) – це звичка прагнути до великих цілей. Лідери великі у своїх мріях, баченні і почутті місії; у своїй здатності кидати виклик самим собі і тим, хто поруч з ними. Смирення – це звичка служити. Лідери залучають, а не підштовхують; вчать, а не наказують; надихають, а не розпікають. Таким чином, лідерство – це не стільки прояв влади над іншими, скільки здатність дати іншим можливість виявити себе. Великодушність і смиренність складають разом один єдиний ідеал: ідеал гідності і величчя людини. Вели-

кодушність дозволяє людині усвідомити свою особисту гідність і величчя; смиренність дозволяє їй усвідомити гідність і величчя іншого. Великодушність і смиренність – результат правильної оцінки людини. Малодушність, яка заважає людині розуміти себе саму, і гординя, котра заважає розуміти інших, – результат помилкової оцінки. Лідерство – це життєвий ідеал, який визнає і поширює Істину про Людину” [21, с. 25].

Діанін-Хавард О. визначає головними якостями характеру лідера – наявність класичних людських чеснот – насамперед, великодушність, смиренність, розсудливість, мужність, самовладання і справедливість [9, с. 187].

Отже, вважаємо, що духовне лідерство має свій генезис та тенденції свого розвитку у першій чверті ХХІ століття. Події, що відбуваються у країні: бойові дії на сході України, участь у яких беруть підрозділи Збройних Сил України та інші законні збройні формування України проти злочинних незаконних підрозділів, потребують виховання нових лідерів, духовних, які, використовуючи свій вплив на підлеглих, зможуть протистояти агресії, бездуховності, злу, насильству. І формування таких лідерів у закладі вищої освіти залежить, передусім, від компетентності у цьому питанні педагогів.

Так, науково-педагогічними працівниками кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. Зязюна Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” на підставі договору про співробітництва здійснюється науково-практичне консультування психологів Східного територіального управління Національної гвардії України щодо вдосконалення методів психологічного супроводу особового складу підрозділів та формування у них лідерських якостей. Досвід взаємодії з психологами Національної гвардії України дає підстави стверджувати, що проблема духовного лідерства має велике значення у діяльності практичних підрозділів. На думку психологів Національної гвардії України, роль лідера, особливо при виконанні службових обов'язків у зоні Операції об'єднаних сил, виявляється у вмінні керувати та домагатися від підлеглих виконання поставлених завдань на підставі їхнього свідомого бажання та прагнення до цього, а не лише на почутті службового

обов'язку. Ця думка не безпідставна, адже духовне лідерство ґрунтується на основі налагодження надійних взаємин між керівником-лідером та підлеглими, але це не означає, що керівник не може застосовувати тиск на підлеглих.

Відповідної думки дотримується Білл Макрей. Автор зазначає, що “силова база, світська та духовна – це серцевина влади лідера, саме там виникає влада. Єдина силова база, що є у розпорядженні духовного лідера, – його стосунки з тими, кого він веде. Тому лідер повинен затвердити її за допомогою встановлення надійних взаємин із людьми, які перебувають під його керівництвом” [12, с. 86].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті аналізу теоретичного підґрунтя досліджуваного явища можемо сформулювати висновок щодо стану розробленості феномену лідерства сьогодні:

Список літератури:

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева // Учебник для высших учебных заведений. – Москва : Аспект Пресс. – 2017. – С. 363
2. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. 2000. – № 1. – С. 87–95
3. Бланшар К. Лидерство: к вершинам успеха / К. Бланшар. – СПб. : Питер. – 2008. – С. 368
4. Блондель Ж. Политическое лидерство / Ж. Блондель // Путь к всеобъемлющему анализу. – М. : Рос. акад. упр.. – 1992. – С. 135
5. Виханский О. С. Менеджмент / О. С. Виханский, А. И. Наумов // Учебник. – М. : Гардарики. – 2003. – С. 528
6. Гладских Е. Лидер с человеческим лицом: что такое ответственное лидерство и почему оно важно для компании и общества / Е. Гладских // ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – 2012. – № 1. – С. 16–18
7. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі / Б. Р. Головешко // Дис... канд. пед. наук: 13.00.08 Теория и методика профессионального образования. – Вінніца. – 2017. – С. 294
8. Грень Л. М. Формування лідерських

- термін лідерства має складний характер, достатню розробленість та велику кількість підходів, точок зору з приводу його визначення, що свідчить про його багатогранність та потребу в об'єктивному аналізі теорій лідерства;

- більшість дослідників вважає, що лідерство – це процес впливу на групу людей із спільними інтересами та цінностями; де лідер – це особистість із певним набором особистісних якостей, який веде групу, надаючи приклад власними діями;

- завданнями закладів вищої освіти повинно бути формування лідерських якостей у майбутніх фахівців із метою їхнього духовного розвитку, ефективної соціалізації та професіоналізації на користь суспільства.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачаємо роль духовного лідера – студента у формуванні лідерських якостей академічної групи закладу вищої освіти.

якостей у молодших спеціалістів в умовах вищого закладу освіти I-II рівня акредитації / Л. М. Грень, Н. М. Лола // Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції 26-27 вересня 2019 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. – Х.: НТУ “ХПІ”. – 2019. – С. 251– С. 162–165

9. Дианин-Хавард А. К. Нравственное лидерство. / А. К. Дианин-Хавард // Путь формирования личности. – М.: Лидерпром. – 2008. – С. 187

10. Джей Рос Алгоритми ефективної роботи / Джей Рос, Темплар Річард // Енциклопедія менеджера. Пров. з англ. М. Альпіна Бізнес Букс. – 2010. – С. 676

11. Крысько В. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Крысько. – СПб: Питер. – 2003. – С. 416

12. Макрей Билл Духовное лидерство [Текст] : как вести Божьим путем / Б. Макрей ; ред. Г. Соломинская. – [б. м.] : Маранафа. – 1997. – С. 86

13. Манфред Кетс де Вріс Містика лідерства / Манфред Кетс де Вріс // Розвиток емоційного інтелекту The Leadership Mystique: A User's Manual for the Human Enterprise. – М. : “Альпіна Паблішер”. – 2011. – С. 276

14. Нестуля О. О. Основи лідерства / О. О. Нестуля С. І. Нестуля // Наукові

концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст. : навч. посіб. – Полтава: ПУЕТ. – 2016. – С. 375

15. Осипов Г. В. Энциклопедический социологический словарь / Г. В. Осипов. – М.: ИСПИ РАН. – 1995. – С. 940

16. Підбуцька Н. В. Комуникативні властивості студентів-психологів, схильних до лідерства / Н. В. Підбуцька, А. Є. Книш, Ж. Б. Богдан, Ю. Г. Чебакова // Проблеми сучасної психології. – 2021. – №3. – С. 48–57

17. Пинтосевич И. Влияй! 7 заповедей лидера [электронный ресурс] / И. Пинтосевич – М.: Эксмо. – 2013. – С. 288 – Режим доступа: <http://i.booksgid.com/web/online/43127>

18. Радина Н. К. Социокультурные аспекты лидерства / Н. К. Радина // Учебно-методическое пособие к курсу “Индивидуальное и политическое лидерство”. – Нижний Новгород. – 2002. – С. 100

19. Романовський О. Г. Чи кожен може бути лідером? / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2021. – № 3. – С. 4–16

20. Романовський О. Г. Лідерські якості в професійній діяльності / О. Г. Романовський, С. М. Резнік, Т. В. Гура, Ю. І. Панфілов, Б. Р. Головешко, В. В. Бондаренко, за ред. О. Г. Романовського. – Харків: НТУ “ХП”. – 2017. – С. 143

21. Романовський О. Г. Особистість сучасного керівника в аспекті духовного лідерства / О. Г. Романовський, Н. В. Серєда // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 3. – С. 20–27

22. Филатова Л. С. Теоретические аспекты теорий лидерства сквозь призму эффективного лидерства / Л. С. Филатова, Л. В. Новохацкая // Экономика: реалии времени. – 2014. – № 3(13). – С. 64–69

23. Филонович С. Р. Лидерство и практические навыки менеджера / С. Р. Филонович // 17-модульная программа для менеджеров “Управление развитием организации”. – Модуль 9. – М.: “ИНФРА-М”. – 1999. – С. 328

24. Черкашин А. І. Методологічні підходи до виховання особистості майбутніх фахівців-лідерів у закладах вищої освіти України / А. І. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2019. – № 2. – С. 60–72

25. Черкашин А. І. Концептуальні по-

ложення методологічного виміру у контексті виховання лідерів у закладах вищої освіти / А. І. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ “ХП”. – 2019. – № 1. – С. 102 – 115

26. Басс Б., Басс Р. // Довідник з лідерства Басса: теорія, дослідження та управлінські програми. Н. Й. : Саймон і Шустер. – 2009. – С. 1465

27. Kotter, J. (1996), “Leading Change”, Boston: Harvard Business School Press, p. 208

28. Красікова Д. В. Деструктивне лідерство: теоретичний огляд, інтеграція та програма майбутніх досліджень / Красікова Д. В., Грін С. Г., ЛеБретон Дж. М. // Journal of Management. – №39(5). – 2013. – С. 1308–1338

29. Липман-Блюмен Дж. Токсичне лідерство: коли великі ілюзії маскуються під благородні бачення / Липман-Блюмен Жан // Лідер лідеру. – 2005. – № 2005.36. – С. 29

References:

1. Andreeva, G. M. (2017), “Social psychology”, textbook for higher education institutions, Moscow: Aspect Press, p. 363

2. Bendas, T. V. (2000), “Gender research of leadership”, Questions of psychology, no. 1, p. 87–95

3. Blanchard, K. (2008), “Leadership: to the top of success”, SPb.: Peter, p. 368

4. Blondel, J. (1992), “Political Leadership”, The Road to Comprehensive Analysis, M.: Soc. acad. upr., p.135

5. Vikhansky, O. S. (2003), “Management”, textbook, M.: Gardariki, p. 528

6. Gladskikh, E. (2012), “Leader with a human face: what is responsible leadership and why it is important for the company and society”, TOP-100. Rating of the best companies in Ukraine no. 1, pp. 16–18

7. Goloveshko, V. R. (2017), “Pedagogical conditions of formation of leadership qualities in future specialists in administrative management in higher education”, dis... kand. ped. Sciences: 13.00.08 Theory and a technique of professional education, Vinnytsia, p. 294

8. Gren, L. M., Lola, N. M. (2019), “Formation of leadership qualities in junior specialists in the conditions of higher education institution of I-II level of accreditation”, Formation of the personality of a charismatic

- leader on the basis of humanitarian technologies: Materials of the III international scientific-practical conference September 26-27, 2019 / For the general. ed. Romanovsky, O. G., Kh.: NTU "KhPI", p. 251, pp. 162–165
9. Dianin-Howard, A. K. (2008), "Moral Leadershi", The path of personality formation, Moscow: Leaderprom, p. 187
10. Jay Ross, Templar Richard (2010), "Algorithms of efficient work", Encyclopedia of Manager. prov. from english M. Alpina Bee demolished Bux, p. 676
11. Krysko, V. (2003), "Dictionary-reference book on social psychology" / St. Petersburg: Peter, p. 416
12. McRae Bill (1997), "Spiritual Leadership [Text]: how to lead by God's way; ed. Solominskaya, G., [b. m.]: Maranafa, p. 86
13. Manfred Cats de Vries (2011), "Mysticism of Leadership", Development of Emotional Intelligence The Leadership Mystique: A User's Manual for the Human Enterprise, M.: "Alpina Publisher", p. 276
14. Nestulya, O. O., Nestulya, S. I. (2016), "Fundamentals of leadership", Scientific concepts (middle of the XX - beginning of the XXI century.: textbook, Poltava: PUET, p. 375
15. Osipov, G. V. (1995), "Encyclopedic sociological dictionary", M.: ISPI RAN, p. 940
16. Pidbutska, N. V., Knysh, A. E., Bogdan, J. B., Chebakova, Yu. G. (2021), "Communicative properties of students-psychologists, inclined to leadership", Problems of modern psychology, no. 3, p. 48–57
17. Pintosevich, I. (2013), "Influence! 7 commandments of the leader", M.: Exmo, p. 288, available at: <http://i.booksgid.com/web/online/43127>
18. Radina, N. K. (2002), "Sociocultural aspects of leadership", textbook for the course "Individual and political leadership", Nizhniy Novgorod, p. 100
19. Romanovsky, O. G., Ponomarev, O. S. (2021), "Can everyone be a leader?", Theory and practice of social systems management, no. 3, p. 4–16
20. Romanovsky, O. G., Reznik, S. M., Gura, T. V., Panfilov, Y. I., Goloveshko, B. R., Bondarenko, V. V. (2017), "Leadersky qualities in professional activity", for general. ed. OG Romanovsky, Kharkiv: NTU "KhPI", p. 143
21. Romanovsky, O. G., Sereda, N. V. (2013), "The personality and practice of management of social systems, no. 3, p. 20–27
22. Filatova, L. S., Novokhatskaya, L. V. (2014), "Theoretical aspects of leadership theories through the prism of effective leadership", Economics: the realities of time, no. 3 (13), pp. 64–69
23. Filonovich, S. R. (1999), "Leadership and practical skills of the manager", 17-modular program for managers "Management of organizational development", Module 9, M.: "INFRA-M", p. 328
24. Cherkashin, A. I. (2019), "Methodological approaches to the education of the personality of future specialists-leaders in institutions of higher education of Ukraine", Theory and practice of management of social systems, no. 2, pp. 60–72
25. Cherkashin, A. I. (2019), "Conceptual provisions of methodological measurement in the context of education of leaders in higher education institutions", Theory and practice of social systems management, Quarterly scientific-practical journal, Kharkiv: NTU "KhPI", no. 1, pp. 102–115
26. Bass, B., Bass, R. (2009), "The Bass handbook of leadership: theory, research, and managerial applications", N.Y.: Simon and Schuster, p.1465
27. Kotter, J. (1996), "Leading Change", Boston: Harvard Business School Press, p. 208
28. Krasikova, D. V., Green, S. G., LeBreton, J. M. (2013), "Destructive leadership a theoretical review, integration, and future research agenda", Journal of Management. – no. 39(5), pp. 1308-1338
29. Lipman-Blumen, J. (2005), "Toxic leadership: when grand illusions masquerade as noble visions", Leader to Leader, no. 2005.36, p. 29